

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Παιδαγωγική ή Εκπαίδευση II

Ενότητα 1

Διασάφηση βασικών παιδαγωγικών εννοιών

Ζαχαρούλα Σμυρναίου

Σχολή: Φιλοσοφική

Τμήμα: Φιλοσοφίας Παιδαγωγικής Ψυχολογίας

Βασικές έννοιες της διδακτικής

Εισαγωγή

Εισαγωγή

- Ένα από τα βασικά ερωτήματα που απασχολεί τις τελευταίες δεκαετίες την παιδαγωγική έρευνα, καθώς και την εκπαιδευτική κοινότητα γενικότερα, αφορά στο πώς ευνοείται η οικοδόμηση των γνώσεων στο πλαίσιο ατομικών ή συλλογικών καταστάσεων διδασκαλίας.
- Το ερώτημα σχετίζεται άμεσα με το πρόβλημα της σχολικής μάθησης και της Διδακτικής.

Εισαγωγή, 2

- Σε αυτό το ερευνητικό πλαίσιο αναπτύχθηκε η **Διδακτική των Επιστημών**, η οποία εξετάζει τις διαδικασίες μετάδοσης, πρόσκτησης και οικοδόμησης των γνώσεων με απώτερο στόχο τη βελτίωση αυτών των διαδικασιών (Vergnaud, 1994).
- Μελετά τις συνθήκες μέσα στις οποίες οι μαθητές μαθαίνουν ή δεν μαθαίνουν και εστιάζει την προσοχή της στα ιδιαίτερα προβλήματα που ανακύπτουν από το περιεχόμενο των γνώσεων όσο και των δεξιοτήτων που πρέπει να προσκτηθούν (Ραβάνης, 2003).

Η Διδακτική ενδιαφέρεται ...

- για τους τρόπους με τους οποίους ευνοείται η οικοδόμηση των γνώσεων στο πλαίσιο ατομικών ή συλλογικών καταστάσεων διδασκαλίας.
- μέχρι σήμερα δεν υπάρχει μια θεωρία γενικής Διδακτικής και
- γίνεται χρήση των εννοιών και των θεωρητικών πλαισίων που αναπτύσσονται στις διδακτικές των διαφόρων μαθημάτων και κυρίως αυτών που έχουν διαμορφωθεί στη Διδακτική των Επιστημών.

Θεωρητικό πλαίσιο

- Η πρόοδος στη **Διδακτική των Επιστημών** είναι ραγδαία κατά την τελευταία εικοσαετία και συνίσταται κυρίως στη δημιουργία ενός θεωρητικού πλαισίου που βασίζεται στις *επικοινωνιακές και κοινωνικοπολιτισμικές* ψυχολογικές θεωρίες.
- Οι πρώτες προσπάθειες δημιουργίας ενός θεωρητικού πλαισίου που να ξεφεύγει από τον εμπειρισμό ξεκίνησαν από το χώρο της **Διδακτικής των Μαθηματικών**. Το θεωρητικό αυτό πλαίσιο γνώρισε αρκετές διακυμάνσεις, αλλά τελικά κατάφερε να παγιώσει μια σειρά από βασικές έννοιες και μια μεθοδολογική προσέγγιση που είναι πλέον αποδεκτές στις μέρες μας από το σύνολο σχεδόν των ερευνητών στο χώρο της Διδακτικής των Επιστημών.

Τρεις μεγάλοι άξονες...

Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις μεγάλους άξονες αυτού του θεωρητικού πλαισίου:

- η *επιστημολογία των γνώσεων* (η μελέτη του τρόπου με τον οποίο συγκροτούνται οι επιστημονικές γνώσεις),
- η *γένεση και η πρόσκτηση των γνώσεων* από τα υποκείμενα που βρίσκονται σε κατάσταση μάθησης,
- η *τοποθέτηση αυτής της γένεσης μέσα σε πραγματικές σχολικές καταστάσεις* (Vergnaud, 1994).

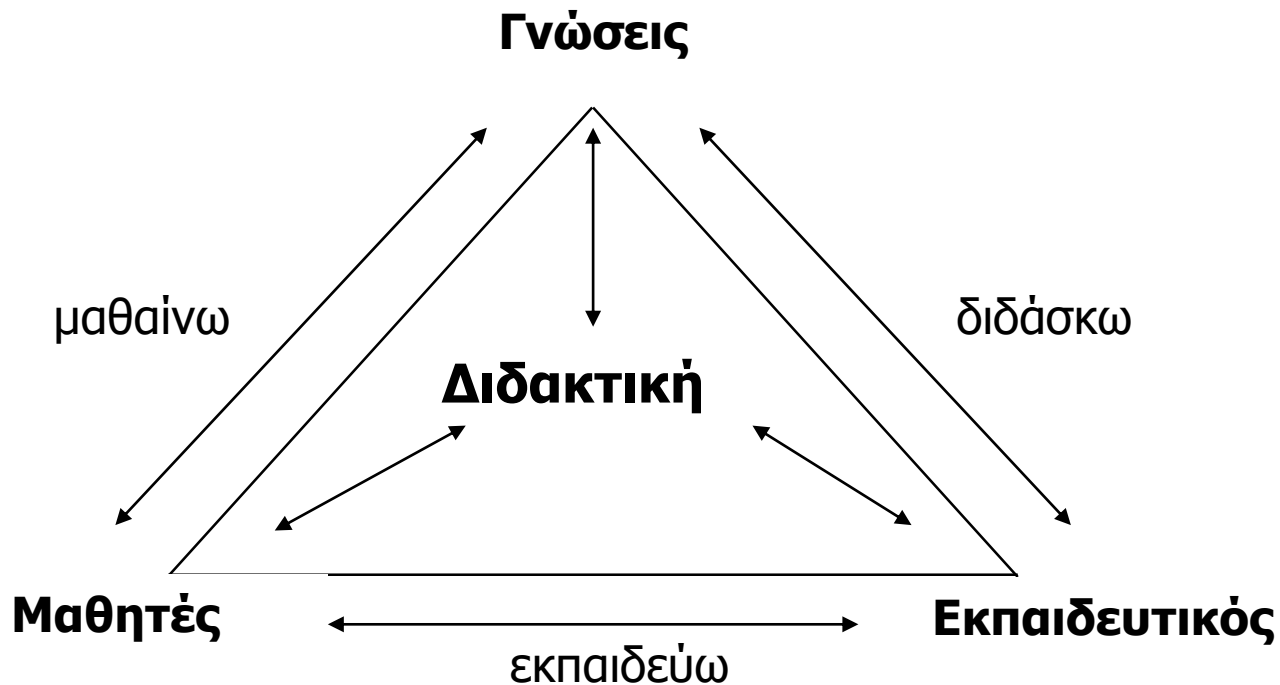
«Ορισμός» της Διδακτικής(Vergnaud)

- Η μελέτη των διαδικασιών διδασκαλίας και μάθησης σχετικά με ένα συγκεκριμένο χώρο γνώσης
- για παράδειγμα,
 - ένα μάθημα (π.χ. Πληροφορική)
 - ή ένα επάγγελμα (π.χ. γραμματέας)

Το διδακτικό τρίγωνο

- Η Διδακτική συχνά αναπαρίσταται από ένα τρίγωνο (Houssaye, 1994), το οποίο συμβολίζει το σύστημα που συνδέει τις γνώσεις, το μαθητή και τον εκπαιδευτικό

Ο τομέας της *ανάπτυξης των περιεχομένων*

- Βασικό πεδίο μελέτης της Διδακτικής συνιστά καταρχήν ο τομέας της *ανάπτυξης των περιεχομένων* (δηλαδή η διδακτέα ύλη και το εκπαιδευτικό υλικό). Ο τομέας αυτός μελετάται κάτω από ποικίλα πρίσματα:
- του *διδακτικού μετασχηματισμού,*
- των *κοινωνικών πρακτικών αναφοράς,*
- των διαδικασιών συγκρότησης σχετικών με το *Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών,*
- το *Αναλυτικό Πρόγραμμα,* όπως επίσης και
- με το παραγόμενο *διδακτικό υλικό* — δηλαδή, τα σχολικά βιβλία και εγχειρίδια, το βιβλίο καθηγητή, καθώς και το *εκπαιδευτικό υλικό και λογισμικό.*

Ο τομέας των *στρατηγικών της οικοδόμησης των γνώσεων*

- Βασικό άξονα μελέτης αποτελεί ο τομέας των *στρατηγικών της οικοδόμησης των γνώσεων και της κατανόησης των διαδικασιών της μάθησης*, ο οποίος κατά κανόνα αφορά το πλαίσιο σχολικών συνθηκών.
- απαιτούν τη μελέτη των αναπαραστάσεων, των διδακτικών εμποδίων, της εννοιολογικής αλλαγής, και των διαδικασιών επίλυσης προβλημάτων.

Ο τομέας της οικοδόμησης διδακτικών καταστάσεων

- Σημαντικός τομέας είναι αυτός της οικοδόμησης διδακτικών καταστάσεων, που αφορά στο *διδακτικό συμβόλαιο* και στην *κατάσταση – πρόβλημα*, στην *επιμόρφωση των εκπαιδευτικών*, αλλά και στη *συγκρότηση διδακτικού υλικού*.

Ο τομέας των διδακτικών αλληλεπιδράσεων

- ... όπως η διδακτική βοήθεια, η γνωστική και η κοινωνικογνωστική σύγκρουση, καθώς και ο τομέας των χρησιμοποιούμενων μέσων (όπως γλώσσα και τεχνολογικά μέσα ή εργαλεία) που διαμεσολαβούν αυτές τις αλληλεπιδράσεις είναι άλλος ένας σημαντικός άξονας μελέτης της Διδακτικής. Κάτω από το πρίσμα αυτό, η ύπαρξη ενός τεχνολογικού μέσου όπως ο υπολογιστής φαίνεται να δρα καταλυτικά.
- Σημαντικό ρόλο στη διδακτική πράξη διαδραματίζει η αλληλεπίδραση του μαθητή με το τεχνικό μέσο και οι παρεμβάσεις που παρέχει ο εκπαιδευτικός.

Δύο άλλοι σημαντικοί άξονες μελέτης

- ... αποτελούν αφενός τα σύγχρονα προγράμματα σπουδών και
- αφετέρου οι στάσεις και αντιλήψεις των εκπαιδευτικών.

Τρία ψυχολογικά ρεύματα

Η ανάπτυξη ενός θεωρητικού πλαισίου πρέπει να ανατρέξει άμεσα στο ψυχολογικό υπόβαθρο (Κουτσούκος Α. & Σμυρναίου Ζ. (2006):

- ο συμπεριφορισμός (behaviorism), που θεωρεί ότι η γνώση μεταδίδεται,
- ο εποικοδομισμός (constructivism), που θεωρεί ότι η γνώση είναι προϊόν προσωπικής οικοδόμησης μέσω της αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον
- και οι κοινωνικοπολιτισμικές (sociocultural) ή ιστορικοπολιτισμικές (historicocultural) προσεγγίσεις, που αντιλαμβάνονται τη γνώση και τη μάθηση ως παράγωγα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και του πολιτισμού.

Η έννοια του διδακτικού συμβολαίου

Ο όρος του διδακτικού συμβολαίου διατυπώθηκε αρχικά από τον G. Brousseau (Brousseau, 1980) στα πλαίσια της Διδακτικής των Μαθηματικών .

Προσπαθεί να περιγράψει τις αλληλεπιδράσεις, συνειδητές ή ασυνείδητες, που λαμβάνουν χώρα ανάμεσα σε ένα εκπαιδευτικό και τους μαθητές του, κυρίως όσον αφορά στην οικοδόμηση των γνώσεων. Ο εκπαιδευτικός είναι εκεί για να διδάξει, ο μαθητής είναι εκεί για να μάθει. Αν και οι όροι του συμβολαίου είναι κατά κανόνα υπονοούμενοι, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι γνωστοί. Σημαντικό ρόλο σε αυτό το θέμα διαδραματίζει ασφαλώς και το ζήτημα της αξιολόγησης.

Τα χαρακτηριστικά του διδακτικού συμβολαίου

- Είναι ένα σύστημα αμοιβαίων υποχρεώσεων, σε μεγάλο βαθμό υπονοούμενων, το οποίο καθορίζει αυτό που κάθε συμβαλλόμενος (μαθητής - εκπαιδευτικός) πρέπει να διαχειριστεί, και για το οποίο θα είναι υπεύθυνος έναντι του άλλου.
- Προϋπάρχει της διδακτικής κατάστασης και την καθορίζει. Ο εκπαιδευτικός δεσμεύεται από αυτό, στον ίδιο βαθμό με το μαθητή.
- Ορίζει το «επάγγελμα» του μαθητή όπως και το επάγγελμα του εκπαιδευτικού, και κανένας από τους δύο δεν μπορεί να αντικαταστήσει τον άλλο χωρίς να καταρρεύσει το πλαίσιο της μάθησης.
- Δεν εκδηλώνεται παρά τη στιγμή των ρήξεών του. Υπάρχει όμως και εξελίσσεται σε όλη τη διάρκεια της μαθησιακής δραστηριότητας.

Παράδειγμα διδακτικού συμβολαίου

- Κατά τη διδασκαλία της χρήσης ενός προγράμματος επεξεργασίας κειμένου, ο γενικός σκοπός του μαθήματος μοιάζει ξεκάθαρος: το ζητούμενο από τους μαθητές είναι να παράγουν ένα κείμενο χωρίς λάθη και με συγκεκριμένη μορφοποίηση.
- Συνήθως, η αξιολόγηση του μαθητή γίνεται πάνω στο τελικό «προϊόν» της εργασίας του με τον υπολογιστή.
- Το διδακτικό συμβόλαιο προσδιορίζεται από τη μάθηση της παραγωγής ενός «προϊόντος» (δηλαδή ενός αρχείου κειμένου) με βέλτιστο τρόπο (που είναι ένας άρρητος κανόνας του συμβολαίου) και με τη χρήση των μέσων που έχει ο μαθητής στη διάθεσή του (λογισμικό και υλικό) (Lévy, 1993).
- Υπάρχουν όμως πολλές δυνατότητες μη βέλτιστης παραγωγής του τελικού «προϊόντος».

Η αλληλεπίδραση ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ - ΤΕΧΝΙΚΟΥ ΜΕΣΟΥ

- Στο διδακτικό τρίγωνο (γνώσεις - μαθητές - εκπαιδευτικός), η θέση του υπολογιστή όταν αποτελεί αντικείμενο μάθησης ή διαμεσολάβησης γνώσεων είναι κεντρική, αφού η πλειονότητα των διδακτικών δραστηριοτήτων επικεντρώνονται στη χρήση του υπολογιστή ενώ οι περισσότερες μαθησιακές δραστηριότητες δεν μπορούν να λάβουν χώρα χωρίς υπολογιστή.

Συμπεριφορισμός behaviorism

- Δίνει έμφαση στην αναμετάδοση της Πληροφορίας και στην τροποποίηση της συμπεριφοράς (θεωρία των συνειρμών - connectionist view of learning). Η μάθηση συνίσταται στην τροποποίηση της συμπεριφοράς.
- πρόδρομος: Ι. Ρανλον Βασικοί εκπρόσωποι: J.B. Watson, E.L. Thorndike, B. Skinner

Συμπεριφορισμός behaviorism, 2

- Περιγραφή της συμπεριφοράς και όχι εξήγησή της
- Δεν υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης στις νοητικές καταστάσεις των υποκειμένων (τα πιστεύω τους, οι προσδοκίες τους, οι προθέσεις τους όπως και τα κίνητρά τους δεν είναι προσβάσιμα)

Εμπειριστές

- Κατά τους εμπειριστές, η γνώση αποτελείται από ιδέες που πρέπει να μπουν κατά κάποιο τρόπο στο μυαλό του ανθρώπου,
- Αυτό μπορεί να γίνει ευκολότερα αν περάσουν μέσα από τις αισθήσεις. Υποστηρίζουν ότι το μυαλό του μαθητή είναι άγραφο χαρτί (tabula rasa) πάνω στο οποίο ο δάσκαλος μπορεί να εγγράψει τη γνώση.
- Η μάθηση λοιπόν είναι μια παθητική διαδικασία, ληπτική και αναπαραγωγική. Η γνώση μεταδίδεται από το δάσκαλο και το εγχειρίδιο στο μαθητή.

Εμπειριστές, 2

- Είναι στατική και αντικειμενική. Η έμφαση δίνεται στην ποσότητα και το εύρος της γνώσης. Η αποτελεσματικότητα της μάθησης ελέγχεται με τεστ προόδου που δίνουν έμφαση στην κατοχή του περιεχομένου.
- Το διδακτικό μοντέλο που στηρίζεται στη θεωρία του μπιχεβιορισμού είναι δασκαλοκεντρικό. Ο δάσκαλος θεωρείται αυθεντία και οι μαθητές οφείλουν να αναπαράγουν τη γνώση όπως αυτή υπάρχει στα σχολικά εγχειρίδια και μεταδίδεται από αυτόν στην τάξη.

Μάθηση (σχολή της συμπεριφοράς)

- Μοντέλο S-R Stimuli - Response
- ανάλυση των χαρακτηριστικών εισόδου - εξόδου
όχι ενδιαφέρον για την εσωτερική λειτουργία

Μάθηση (σχολή της συμπεριφοράς), 2

- η μάθηση είναι ζήτημα δημιουργίας συνδέσεων μεταξύ των ερεθισμάτων και των αντιδράσεων για να αντιληφθούμε την πολυπλοκότητα των συμπεριφορών πρέπει να τις καταστήσουμε σε στοιχειώδεις μονάδες

Κύρια θέση της σχολής της συμπεριφοράς

- **ενίσχυση της ενεργούς συμπεριφοράς:**
μεγαλύτερες πιθανότητες επανάληψης (θετικοί και αρνητικοί ενισχυτές)

Οι γνωστικές (cognitive) θεωρίες

- Οι γνωστικές θεωρίες εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στο εσωτερικό του γνωστικού συστήματος, στη δομή του και τη λειτουργία του η μάθηση συνίσταται στην τροποποίηση των γνώσεων

Οικοδομισμός ή Δομητισμός

Constructivism

- Αναγνωρίζει ότι τα παιδιά, πριν ακόμα πάνε στο σχολείο, διαθέτουν γνώσεις και το σχολείο πρέπει να βοηθήσει να οικοδομηθούν νέες γνώσεις πάνω σε αυτές που ήδη κατέχουν. Εστιάζουν το ενδιαφέρον τους στο εσωτερικό του γνωστικού μας συστήματος, στη δομή και τη λειτουργία του: *η μάθηση συνίσταται στην τροποποίηση των γνώσεων.*

Βασικές αρχές θεωρίας του Piaget

- **προσαρμογή** (βιολογική αρχή): συνισταμένη της αφομοίωσης - συμμόρφωσης **αφομοίωση**: η ενέργεια του οργανισμού για να εντάξει μια κατάσταση σε σχήματα δραστηριοτήτων που ήδη διαθέτει **συμμόρφωση**: οι ενέργειες που πραγματοποιεί ο οργανισμός ανάλογα με τις απαιτήσεις του περιβάλλοντος για την επίτευξη ενός σκοπού

Κοινωνικοπολιτισμικές Θεωρίες

Θεωρία της δραστηριότητας, activity theory

- Δεν υπάρχει μαθησιακή δραστηριότητα έξω από το κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαδραματίζεται.

Κοινωνικοπολιτισμικές θεωρίες, 2

- Η ανακαλυπτική μάθηση (Bruner): οι μαθητές ανακαλύπτουν αρχές ή αναπτύσσουν δεξιότητες μέσω πειραματισμού και πρακτικής. Ο μαθητευόμενος, προκειμένου να κατανοεί τις πληροφορίες και να αναπτύσσεται γνωστικά, οικοδομεί:
- Έμπρακτες αναπαραστάσεις, που σχετίζονται με την εκτέλεση δράσεων (μικρές ηλικίες).
- Εικονικές αναπαραστάσεις, αντιστοιχούν σε δομές χώρου και είναι ανεξάρτητες της δράσης. Αποτελούν εσωτερικές νοητικές εικόνες.

Κοινωνικοπολιτισμικές θεωρίες, 3

- Συμβολικές αναπαραστάσεις, είναι η αναπαράσταση σχέσεων με αφηρημένα σύμβολα, με δυνατότητα διαφόρων συσχετισμών και διατύπωσης θεωριών.
- Σύμφωνα με τον Bruner ο μαθητής πρέπει να έρχεται αντιμέτωπος με προβληματικές καταστάσεις, το αναλυτικό πρόγραμμα να οργανώνεται σε σπειροειδή μορφή και ο δάσκαλος πρέπει να έχει ρόλο εμπυχωτή και συντονιστή στην διαδικασία της μάθησης.
- Τελευταία ο Bruner έδωσε έμφαση στο πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο των γνωστικών διεργασιών συναντώντας τους εκπρόσωπους της σοβιετικής ψυχολογικής σχολής.

Κοινωνικοπολιτισμικές Θεωρίες, 4

- Σύμφωνα με την θεωρία του Vygotsky η ανάπτυξη της νόησης είναι διαδικασία κοινωνικής αλληλεπίδρασης στην οποία κυρίαρχο ρόλο παίζει η γλώσσα. Το παιδί στην διαδικασία αυτή είναι δρών υποκείμενο που διαμορφώνει με τις πράξεις του τη γνωστική του πραγματικότητα.
- Βασική αρχή της θεωρίας του είναι η «ζώνη της επικείμενης ανάπτυξης» (zone of proximal development) που αποτελεί την ανεξερεύνητη περιοχή του εσωτερικού δυναμικού του μαθητή ο οποίος βρίσκεται σε μία εν δυνάμει λανθάνουσα κατάσταση εξέλιξης. Εδώ φαίνεται η σημασία της διαμεσολάβησης του ενηλίκου και ο ρόλος του κοινωνικού περιβάλλοντος στην γνωστική ανάπτυξη του μαθητή.

Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης (ΖΕΑ)

- Κάθε άτομο έχει ένα πυρήνα γνώσεων που χρησιμοποιείται για την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων. Γύρω από αυτό τον πυρήνα τοποθετείται η ΖΕΑ η οποία μπορεί να πραγματοποιήσει δραστηριότητες μόνο όταν συνεπικουρείται από άλλους.

Η θεωρία της δραστηριότητας (Vygotsky, Leontiev, Luria, Nardi)

- Η βασική αρχή της θεωρίας αυτής είναι ότι η ανθρώπινη δράση διαμεσολαβείται από πολιτισμικά σύμβολα (cultural signs) λέξεις και εργαλεία τα οποία επιδρούν στη δραστηριότητα του ατόμου και συνεπώς στις νοητικές του διεργασίες.
- Η βασική μονάδα ανάλυσης είναι η δραστηριότητα η οποία αποτελείται από το υποκείμενο (άτομο ή ομάδα), το αντικείμενο (στόχος), τους κανόνες και τις λειτουργίες. Η δραστηριότητα γίνεται με τη διαμεσολάβηση εργαλείων (όργανα, σήματα, γλώσσες) τα οποία δημιουργούνται από τα άτομα για να ελέγξουν τη συμπεριφορά τους.

Η θεωρία της δραστηριότητας (Vygotsky, Leontiev, Luria, Nardi), 2

- Η θεωρία της δραστηριότητας έχει σημαντικές εφαρμογές στις έρευνες που αφορούν την επικοινωνία ανθρώπου-μηχανής και ειδικότερα στο σχεδιασμό μαθησιακών περιβαλλόντων με υπολογιστή(συνεργατική μάθηση).
- Η συνεργατική μάθηση (collaborative learning) με υπολογιστή βασίζεται στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στο υποκείμενο (μαθητή), το αντικείμενο (στόχο μάθησης) και τα διαθέσιμα εργαλεία.

Τέλος

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστήμιον Αθηνών, Ζαχαρούλα Σμυρναίου 2014. Ζαχαρούλα Σμυρναίου. «Παιδαγωγική ή Εκπαίδευση II. Διασάφηση βασικών παιδαγωγικών εννοιών». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: opencourses.uoa.gr

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (1/2)

Το Έργο αυτό δεν κάνει χρήση έργων τρίτων

Κατηγορία Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (2/2)

Το Έργο αυτό δεν κάνει χρήση έργων τρίτων.

Κατηγορία Πίνακες

